

Synne Solli Nygjelten

Vikingtidens mektige dronninger eller vikingtidens mektige elitekvinner?

Innflytelsesrike kvinner under norsk vikingtid

Bacheloroppgave i Lektorutdanning i Historie

Veileder: Kjersti Bruvoll

Mai 2021

Synne Solli Nygjelten

Vikingtidens mektige dronninger eller vikingtidens mektige elitekvinner?

Innflytelsesrike kvinner under norsk vikingtid

Bacheloroppgave i Lektorutdanning i Historie
Veileder: Kjersti Bruvoll
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Målet i denne oppgaven har vært å analysere og undersøke fremstillingen av de historiske skikkelsene Gunnhild kongsmor og Dronning Astrid. Gjennom problemstillingen *Hva var det som gjorde en dronning til en dronning, og kan vi si at våre norske dronninger under vikingtiden var dronninger?* har jeg drøftet og sammenlignet ulike krav som sagaene og europeiske idealer stiller til dronninger, deres fremstillinger og dens troverdighet. For å få et så tilfredsstillende svar som mulig har jeg anvendt to metoder i undersøkelsen. Først kritisk analyse av sagaer og deretter komparativ metode. Jeg har drøftet både likheter og forskjeller mellom ulike dronninger, både i Norge og Europa, i lys av Jørgensen og Staffords krav. Dronningenes grunnlag for makt har også blitt diskutert, og kirkens tradisjoner og skikkers påvirkning på ekteskapet og kongemakten. Jeg konkluderte med at kravene for en dronning er ulik i Norge og i resten av Europa, og at vi, i lys av de europeiske idealene, ikke kan kalle Gunnhild og Astrid for dronninger.

The goal for this assignment has been to analyze and examine the portrayal of the historic figures Gunnhild Kingsmother and Queen Astrid. With the thesis *What was it that made a queen into a queen, and can we say that our Norwegian queens during the Viking Age were queens?* I have debated and compared the different requirements that the Norse Sagas and European ideals place on a queen, their figuration and its trustworthiness. To get the most satisfying answer as possible I have applied to methods in the study. Firstly, critical analysis of the sagas and then comparative method. I have debate both similarities and differences between different queens, both in Norway and Europe, in the light of Jørgensen and Stafford's criteria. The queen base for power have also been discussed, and the church's traditions and customs influence on the marriage and royal power. I concluded that the requirements for queens are different between Norway and the rest of Europe, and that we, in the light of European ideals, cannot call Gunnhild and Astrid for queens.

Forkortelser

Ágrip: Ágrip af Noregs konungatal

Legsa: Den legendariske Olavsaga.

Egla: Egils saga Skalla-Grímssonar

Fsk: Fagrskinna – Noregs konunga tal

Hkr: Heimskringla

HN: Historia Norvegiae

Lax: Laxdœla saga

Njála: Njáls saga

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	0
Forkortelser	1
1.0 Innledning	3
1.1 Valg av tema: Nordens mektige kvinneskikkelser	3
1.2 Avgrensing og problemstilling	3
1.3 Primærkildene – en kort redegjørelse	4
1.4 Innledende teori	4
1.4 Oppgavens struktur	7
2.0 Metodologi	7
2.1 Kildekritisk blikk på analyse av sagaer	8
2.2 Sammenligning som metode – komparativ metode	9
3.0 Analyse og sammenligning av norske og europeiske dronninger	10
3.1 De valgte dronningene – en introduksjon	11
3.2 De formelle kravene	12
3.2.1 Jørgensens sagakrav	12
3.2.2 Staffords krav	12
3.2.3 Sammenligning av de formelle kravene	14
3.3 Utøvelsen av makt – Dronninger eller mektige elitekvinner?	14
3.3.1 Analyse av Gunnhild Kongsmor	15
3.3.2 Analyse av Astrid Olofsdatter	16
3.3.3 Sammenligning av Gunnhild og Astrid	18
3.3.4 Sammenligning av de to dronningene med dronningene i resten av Europa	21
4.0 Drøfting av dronningrollen i vikingtiden– Mektig dronning eller innflytelsesrik elitekvinne?	23
4.1 Problematisering av dronningrollen	23
4.2 Hvor kom makten fra?	24
4.2.1 Kristendommens påvirkning på dronningmakten – et grunnlag for makt?	25
4.2.2 Enkedronninger og kongsmødre	26
4.3 Dronningrollen i Norge fra 900-1000 e.Kr.	27
4.5 Elitekvinne eller dronning?	28
5.0 Avslutning	31
6.0 Litteraturliste	32
6.1 Kilder	32
6.2 Litteratur	32

1.0 Innledning

1.1 Valg av tema: Nordens mektige kvinneskikkelser

Da jeg gikk på videregående, valgte jeg i en semesteroppgave å undersøke likheter, forskjeller og utvikling av kvinners rettigheter opp gjennom historien. I oppgaven kom konkluderte jeg med at det virket som de norske vikingkvinnene hadde mer makt og flere muligheter til å handle selvstendig, sammenlignet med mange andre kvinner i samme periode. Påstanden er kanskje ikke bygget på et veldig sikkert kildemateriale, men den fortsatte likevel å fascinere meg, over 6 år senere. Derfor valgte jeg å fortsette å undersøke denne påstanden, og underveis landet jeg på fremstillingen av sagaens dronninger; konene og partnerne til Norges store vikingkonger. Jeg begynte å stille flere og flere spørsmål angående disse dronningene mens jeg leste. Var fremstillingen deres i sagaene troverdig? Utøvde disse kvinnene faktisk makt, slik sagaene beskrev det? Var disse dronningene virkelig det vi kan kalle for dronninger?

Tema for denne oppgaven vil derfor være fremstillingen av de nordiske dronningene under norsk vikingtid og hvordan denne fremstillingen går overens med det vi vet om andre europeiske dronninger på samme tid. Ved å sammenligne forskerne Jon Gunnar Jørgensen og Pauline Staffords krav til hva som gjør en dronning til en dronning, både i norsk og europeisk sammenheng, skal jeg analysere og sammenligne to dronninger i lys av disse kravene og drøfte i hvilken grad tittelen gir et grunnlag for utøvelse av makt.

1.2 Avgrensing og problemstilling

Denne oppgaven kommer til å kun ta for seg dronninger innenfor tidsrommet mellom c. 800-1050, med en hovedvekt på 900-tallet og tidlig 1000-tallet. Dette begrunnes av at jeg ønsker å fokusere på den norske vikingtiden, det vi kjenner som tidlig middelalder i Norge. Av dronninger har jeg valgt å undersøke på dronningene Gunnhild Gormsdatter og Astrid Olofsdatter, grunnet deres ulike fremstillinger i de valgte sagaene, at de levde såpass lenge fra hverandre og at det var disse to jeg hadde størst interesse av. Ut ifra drøftingen av dronningrollen i Norge under vikingtiden ønsker jeg å analysere og sammenligne disse to kvinnenenes plass som dronninger og deretter analysere deres maktgrunnlag og innflytelse, og sammenligne dette med andre dronninger i Europa på samme tid. Ut ifra denne sammenligningen ønsker jeg å diskutere det som vil bli min hovedproblemstilling for denne oppgaven;

Hva var det som gjorde en dronning til en dronning, og kan vi si at våre norske dronninger under vikingtiden var dronninger?

I drøftelsen av hovedproblemstillingen vil det også være relevant å spørre om og undersøke hvilke krav som ble stilt for at dronning kunne kalle seg dronning i vikingtida, hvilken makt og/eller innflytelse disse kvinnene hadde og hvordan de utøvde den. Det vil også være av interesse å undersøke hva som påvirket den såkalte dronningrollen, makten den bar med seg og hvordan den utviklet seg gjennom tidlig middelalder.

1.3 Primærkildene – en kort redegjørelse

Jeg har tatt i bruk syv ulike primærkilder som utgangspunkt for analysen og drøftedelen, og som skulle gi en så bred fremstillingene av dronningene som mulig. De fleste sagaene har ukjente forfattere, men det er trolig at mange av dem var av norsk- eller islandsk bakgrunn.

Det var naturlig å velge ut ulike kongesagaer, først og fremst for å finne hvordan dronninger ble figurert i disse. Av disse sagaene har jeg brukt *Den Legendariske Olavssaga* og *Heimskringla*, sistnevnte skrevet av Snorre Sturlason, og begge nedskrevet på 1200-tallet. Det var her jeg fant de mest detaljerte fremstillingene av Astrid. For videre undersøkelse av Gunnhild brukte jeg også *Fagrskinna*, forfattet på 1300-tallet og *Ágrip*, fra 1190-tallet. Av islendingesagaene har jeg også disponert *Egills saga*, skrevet en gang før 1240, *Laxdæla saga*, skrevet på midten av 1200-tallet, og *Njáls saga*, skrevet på slutten av 1200-tallet. De har utgangspunkt i islandske skikkelser og deres liv, men historiene deres tar oss også med til Norge. Sist, men ikke minst brukte jeg også den latinske krøniken *Historia Norvegiae*, skrevet ned mellom 1150 og 1235.

1.4 Innledende teori

Kvinnene i den norrøne litteraturen er et tema undersøkt av flere forskere. Kvinnene som omtales er ofte beskrevet i lys av menns affærer og mange av dem har blitt konkludert (av noen forskere) til å kun være litterære skikkelser, eksempelvis dronning Sigrid Storråde.¹ Det vil være verdt å nevne at jeg har i større grad fokusert på litteratur og deler av litteratur som har undersøkt kongelige og aristokratiske kvinner, og hva de har skrevet om dronningrollen, deres grunnlag for makt, hvordan den kan ha endret seg og hvordan den har blitt fremstilt i litteraturen.

En vanlig måte å forske på kvinner i tidlig middelalder har vært å dele dem inn i grupper etter egenskaper og roller, slik som både Jenny Jochens har gjort i *Old Norse Images of Women* og Jóhanna Katrín Friðriksdóttir i *Women in Old Norse literature: Bodies, Words, and Power*.

¹ Sawyer 2014: 10

Til sammenligning har Stafford og Theresa Earenfight, som hovedsakelig behandler kongelige kvinner, sett på endringer innenfor dronningrollen over tid. Å dele inn kvinner i grupper etter deres egenskaper som metode har blitt kritisert, ettersom det kan medfølge at gruppene ikke er inkluderende nok, eller at de er for overfladiske.²

Både Friðriksdóttir og Ingvild Øye har skrevet om og analysert rollene til kongelige og aristokratiske kvinner og deres maktomfang i statlige saker og situasjoner. Friðriksdóttir i lys av den litterære fremstillingen i sagaene, og Øye i lys av tidligere forskning.³ Friðriksdóttir analyserer de aristokratiske og kongelige kvinnenenes, spesielt Astrid Olofsdatters, aktive rolle i håndteringen av en politisk konflikt med norske kong Olav, i det vi kjenner som Fridgerdarsaga. Hun viser også til hvordan kvinner av høyere rang hadde mulighet til å opptre i den offentlige politiske sfæren, gjennom Astrids rolle i å skaffe støtte for sin stesønn Magnus fra det svenske parlamentet.⁴ Øye legger mer vekt på hvordan kvinner i hovedsak skaffet seg makt gjennom ektemennene sine, men at de kunne være politisk aktive, om de hadde visse roller og ressurser som ga dem grunnlag for makt. Enda skriver hun også at det ble sett på som illegitim makt, ifølge den amerikanske antropologen Michelle Rosaldo.⁵

Judith Jesch diskuterer også Astrids aktive politiske rolle, gjennom skaldens Sighvatrs skaldestrofer, som han dedikerte til Astrid. I disse strofene blir hun roset som en god rådgiver og strofene vektlegger hvordan hennes handlinger hjalp stesønnen hennes til å ta makta i Norge. Grunnen til at Jesch setter så stort fokus på disse tre skaldediktene, er at det er en kvinne som blir offentlig hyllet og rost, noe som hovedsakelig bare ble gjort for menn. Hun blir roset for hennes suksessfulle politiske engasjement, og Jesch påpeker at dette viser hvordan kvinner av høyere status hadde mulighet til å tre inn i den offentlige politiske sfæren.⁶

Jon Gunnar Jørgensen har undersøkt den litterære fremstillingen av dronningene i kongesagaene. Han tar for seg en rekke kvinner og dronninger nevnt i disse verkene.⁷ Han har undersøkt framstillingene av dronningene som idébærere og inspiratorer, og krav som sagaen stiller for at en kvinne kunne bli kalt dronning. Jørgensen har funnet fire krav som han mener gjør en dronning til en dronning i sagaene: (1) Hun måtte være ektefødt, altså at foreldrene var gift med hverandre. (2) Hun skal føde kongebarn. (3) Det kan ikke være mer enn én dronning i landet samtidig. (4) Hun kan utøve makt, dels direkte, dels som motivator, talsmann og

² Friðriksdóttir 2013: 6

³ Øye 2020: Kap 7

⁴ Friðriksdóttir 2013: 80-81

⁵ Øye 2020: 135

⁶ Jesch 1994: 1-18, 6

⁷ Kjesrud og Løkka 2020: 208

alliansebygger.⁸ Interessant nok, er ikke det å være gift med kongen et krav om er tatt opp. Jørgensen problematiserer også dronningrollen ved å trekke inn flerkoneriene som ofte blir nevnt i litteraturen, men det blir ikke trukket inn noen sammenligninger med tilstandene i resten av Europa. Var disse kravene og titlene ekte, eller var det bare et litterært trekk i sagaene? Pauline Stafford problematiserer det samme forholdet mellom konkubinene og dronninger, spesielt i sammenheng med ekteskapet.⁹ Det er derfor interessant å stille spørsmålet om hvorfor det bare var noen koner som bar dronningtittelen, og andre ikke. Vi kommer tilbake til dette i diskusjonsdelen, men det som vil bli tatt opp er om vi i det hele tatt kan kalle disse kvinnene i Norge for dronninger. Spesielt med tanke på om det er innføringen av kroninger i Norge som skaper dronninger, eller om det er annet som kreves. Hva gjorde Gunnhild og Astrid til dronninger, og hvilke rettigheter hadde de som dronninger? Hva gjorde f.eks. Ragnhild den mektige til dronning, og ingen av de ni andre konene til Harald Hårfagre?¹⁰

Stafford har skrevet flere verk om dronningrollen i Europa. I *Queen, concubines and Dowagers: The King's Wife in the Early Middle Ages*, har hun delt inn og problematisert kvinnens rolle i sin relasjon til kongen gjennom kategoriene dronning, konkubiner og dowager (rik enke). Heretter går hun kronologisk gjennom de ulike kvinnene i deres ulike faser av livet, fra planlegging som dronning til deres liv som kongsmor og enkedronning.¹¹ Stafford hevder at dronninger ofte nådde høydepunktet i sin karriere etter deres ektemenns død. Med andre ord, som enkedronninger og kongsmødre for svært unge sønner, og for noen av disse som regenter. Stafford problematiserer også forskjellen mellom dronninger/koner og konkubiner og hvordan dette ikke alltid var like klart i tidlig middelalder.

Fra Staffords undersøkelse får vi vite mer om dronningrollen i resten av Europa, og hvilke krav som ble stilt til den. Vi finner igjen mange av disse kravene i Earenfights *Queenship in Medieval Europe*, hvor hun diskuterer utvikling av dronningrollen fra starten til slutten av tidlig middelalder flere steder i Europa.¹² Kort oppsummert henger kravene sammen med innføringen av kristendommen, og hvordan salving, kroning og konsekreering ble de viktigste skikkene som gjorde en dronning til en dronning.

En sentral del i Staffords diskusjon er introduksjonen av kristendommens skikker og tradisjoner inn i ekteskapet mellom og kroningen av konger og dronninger. Bjørn Bandlien og Henriette Mikkelsen Hoel, samt Øye, diskuterer også endringen av ekteskapet og kvinners rolle

⁸ Jørgensen 2020: 212-213

⁹ Stafford 1998: 63

¹⁰ *Hkr 1*: 53

¹¹ Stafford 1998

¹² Earenfight 2013

grunnet kristendommens utbredelse i Norge. Bandlien og Hoel konkluderer med at innføringen av den kristne ideologien og tronfølgeordenen på 1100-tallet styrket dronningens rolle som kongsmødre ved at kun ektefødte sønner kunne arve tronen.¹³ Diskusjonen tar hovedsakelig for seg høymiddelalderen, men eksempler fra tidlig middelalder blir også trukket inn for å eksemplifisere og gjøre forskjellen mellom de to periodene mer tydelig. Øye trekker mer inn overgangen fra den hedenske ekteskapstradisjonen over til kristendommens ekteskapstradisjon, og hvordan det kan ha svekket en vanlig kvinnes rolle. Friller, som var en viktig del i alliansedannelser og økonomiske avtaler, ble mindre viktige og etter hvert forbudt med innføringen av lovlige og legitime ekteskap gjennom kirken.¹⁴

1.4 Oppgavens struktur

Oppgaven er bygd opp av tre deler. Første del består av introduksjon, valg og avgrensning av tema, en kort gjennomgang av historiografi og redegjørelse for metodebruken i oppgaven. I andre del skal jeg analysere og sammenligne dronningene Gunnhild og Astrid i lys av Jørgensen og Staffords krav til dronningrollen, før jeg så skal sammenligne disse to med andre europeiske dronninger. I tredje del skal jeg, i lys av mine funn i analysen og sammenligningen, drøfte dronningrollen og prøve å svare på problemstillingen min.

2.0 Metodologi

Forskningsarbeidet har vært preget av to ulike metoder; sagaanalyse og komparativ metode. I bruken av primærkilder har analyse og tolkning av sagaene vært viktigst for å skaffe informasjon og et klart bilde på fremstillingen av dronningene i sagaene. Dette henger tett sammen med kildekritikken. Samtidig vil sammenligning av de to ulike dronningenes beskrivelser i sagaene og sammenligningen av dem og andre europeiske dronninger være viktig for å prøve å skaffe et bilde over de faktiske forholdene i norsk tidlig middelalder, grunnet kildematerialets usikkerhet. En komparativ analyse vil også hjelpe oss med å se likheter og forskjeller mellom dronningene og om det har vært en endring dronningrollen i løpet av vikingtiden, slik den fremstilles i sagaene.

¹³ Bandlien og Hoel 2020: 305

¹⁴ Øye 2020: 74, 77

2.1 Kildekritisk blikk på analyse av sagaer

I analyse av sagalitteratur er kildekritikk noe som står sterkt. Flere historikere har diskutert og drøftet bruken av sagaer som kilder til kunnskap om tidlig middelalder i Norge. I litteraturdelen har dette vært et viktig skille, mellom forskere som har undersøkt sagaene og forskere som har kunne brukt andre type kilder.

Den største utfordringen i bruken av sagaer som primærkilder er hvilken troverdig informasjon de kan bidra med i forskningsarbeidet. Viktigere er også hva vi faktisk ønsker å finne ut fra kildene. Noe av det som skaper lite troverdighet innholdsmessig, er først og fremst at ulike sagaer kan ofte komme med ulike og til tider kontrasterende opplysninger om ulike hendelser og personer. Et eksempel er fremstilling av Gunnhild Kongsmor. I de fleste Islendingsagaene stilles hun ofte i et mer negativt lys, mens hun i noen andre sagaer, som Laxdæla saga, kan ha en mer nøytral eller positiv fremstilling. Hennes rolle i kampen mot Trygve Olavsson er også svært debattert, i henhold til om det var hennes heksekunster som fikk han drept eller bare ren tilfeldighet.¹⁵

Et annet poeng som er viktig er hvilke kilder forfatterne har brukt når de skrev sagene. Først og fremst bygger de mer eller mindre på en muntlig tradisjon, ifølge Mundal.¹⁶ Flere av dem er også skrevet ned flere hundre år etter at hendelsene faktisk tok sted, til motsetning fra samtidssagaene. Det har blitt undersøkt hvor troverdig overleveringer av muntlige fortellinger kan være ut fra sammenhengen mellom kultur og pålitelighet. Gjennom sin forskning på muntlige overleveringer i perioden mellom 1672 og 1850, kom Bjarne Hodne frem til at «den muntlige tradisjonen tar vare på det som har en funksjon i det lokale miljøet.»¹⁷ Sverre Bagge overfører dette funnet med å si at hovedtrekkene i historiene kan være overlevert korrekt, det er dog detaljkunnskapene som det må settes større usikkerhet til.¹⁸

For det andre kan noen sagaer være skrevet med utgangspunkt i tapte verk, eksempelvis Are Frodes verk, som Snorre tok utgangspunkt i.¹⁹ Deler av verkene og sagaene kan også ha gått tapt, eksempelvis *Historia Norwegiae* og *Ágrip*.²⁰ Dette gjør at vi ikke kan vite med sikkerhet (1) hva nøyaktig informasjonen i våre kilder kommer fra, og (2) om kunnskapen fra disse originale kildene kan ha blitt endret på eller om forfatteren kan ha lagt til egne opplysninger og meninger.

¹⁵ *Hkr I*: 70; *Ágrip*: 27

¹⁶ Mundal 2004a: 267

¹⁷ Bagge 2002: 193-194

¹⁸ *Ibid*: 194

¹⁹ Bagge 2019: 25

²⁰ Mundal 2004a: 272

Til slutt er det viktig å nevne at sagaene er skrevet i lys av sin samtid, og at de idealene og tankene som var særegent da, ble avbildet i sagalitteraturen. Bagge belyser dette i sin artikkel hvor han har brukt sagaer for å studere kongemakt og aristokrati i regjeringstida til Olav den hellige, og eksemplifiserer med at uenighetene mellom Olav den hellige og stormennene kan være skrevet i lys av Snorres egen samtid, fordi det var konflikt mellom kong Sverre og stormennene.²¹ Vi kan derfor anta at det samme kan gjelde fremstilling av kvinner ut ifra høymiddelalderens idealer og påvirkninger. Jørgensen belyser dette i hans analyse av fremstillingen av dronninger i kongesagaene og hevder at sagaer ikke kan leses som historiske kildeskrifter, men heller som litteratur som kunstnerisk fremstilt i avspeiling av virkeligheten.²²

I valget av dronninger har kildekritikk også vært et sentralt tema, da jeg ønsker å undersøke dronninger som, med større sannsynlighet, har eksistert, gjennom å se hvilke andre kilder de opptrer i. Sigrid Storråde er et eksempel på en sannsynligvis fiksjonell person, inspirert av en virkelig dronning/prinsesse for å forklare nordiske konflikter. Dette til tross for at hun omtales av flere forfattere på 1100-tallet og er en fremtredende skikkelse i sagaene.²³ Sammenlignbart er både Astrid og Gunnhild omtalt i flere samtidige skaldedikt, noe som skaper større troverdighet da de regnes som mer samtidige kilder.²⁴ Det er stor debatt til hvor stor tiltro vi kan ha til disse kvadene; de er tross alt bygget på en muntlig tradisjon og i overleveringen kan strofene ha blitt endret på, skiftet på og til og med mistet. Likevel, slik som konkludert av Hodne, kan det være at hovedtrekkene fortsatt har blitt overlevet.²⁵

Som metode har jeg derfor tatt i bruk sagaanalyse for å vise til hvordan den litterære fremstillingen av dronningenes rolle har vært og sammenlignet det med blant annet Staffords sekundærlitteratur for å se hvor mye som stemmer overens med det vi den såkalte «virkeligheten».

2.2 Sammenligning som metode – komparativ metode

Jeg har i drøfte- og analyse-delen tatt i bruk komparativ metode av flere grunner. Jeg ønsket å sammenligne Gunnhild og Astrid med hverandre, først og fremst for å se hvilke likheter og forskjeller jeg kunne finne mellom de to dronningene, samt for å se om det har vært noen forandringer i dronningrollen over tid – siden disse to kvinnene levde mer enn 50/100 år fra hverandre. Ved å så sammenligne disse dronningene med andre dronninger i Europa, kunne jeg

²¹ Bagge 2002: 173, 175

²² Jørgensen 2020: 201-202

²³ Sawyer 2014: 2

²⁴ Jørgensen 2020: 212; Bagge 2002: 176

²⁵ Mundal 2004b: 234; Bagge 2002: 207

også prøve å finne ut om som uttrykkes i sagaene, stemmer overens med tilstandene i resten av Europa over samme tidsperiode, eller om det er et større preg av samtidsidealene i sagafremstillingen.

Jeg har først og fremst brukt Knut Kjelstadli's komparativ metode, som er en systematisk sammenlikning hvor formålet er å se om teorien gjelder det allmenne. Siden jeg ønsket å finne ut om vi kan kalle de norske vikingdronningene for dronninger, ville det å sammenlikne ulike dronninger rundt om i Europa opp mot en teori, som vil være Stafford og Jørgensen sine krav, kunne gi oss mer kunnskap om tematikken. Ved å se på likheter og forskjeller kan vi stille nye spørsmål til det vi sammenlikner og se om vi får like eller ulike svar på det.²⁶

Jeg ønsket ikke bare å stille en teori opp mot dronningene, men også å se hvilke endringer som kan ha skjedd i løpet av en tidsperiode. I *Historikerens arbeidsmetode* skriver Leidulf Melve om fire dimensjoner innenfor sammenlikning. To av dem er sammenlikning med fokus på likheter og forskjeller, slik nevnt i forrige avsnitt, og synkron og diakron sammenlikning.²⁷ Ved synkron sammenlikning ser vi på likheter og forskjeller rundt samme tidsperiode, mens diakron ser på likheter og forskjeller mellom to ulike tidsperioder. Begge var relevante, da jeg sammenliknet dronningene i samme tidsperiode for å se på likheter og forskjeller, men også over en lengre tidsperiode for å se etter forandringer, både mellom de norske dronningene og de norske og europeiske.²⁸ Kjelstadli setter også fokus på å se på endringer av variabler innenfor en tidsperiode for å finne en forklaring på hva som har, eller ikke har, forandret seg.

3.0 Analyse og sammenlikning av norske og europeiske dronninger

Steinar Imsen hevder i sin bok *Våre dronninger* at de norske kongene i tidlig vikingtid ofte var gift med flere kvinner samtidig. På tross av dette har det blitt beregnet at Norge ikke har hatt mer enn 50 dronninger siden den gang.²⁹ Dette utsagnet har blitt kritisert i senere tid, fordi det ikke er noen klare kilder Imsen baserer seg på. Utsagnet gir uansett et godt utgangspunkt for hva vi egentlig legger i definisjonen «*dronning*». Hva gjorde en kvinne til en dronning, og kan vi si at dette gjaldt våre norske dronninger i vikingtiden? Jeg skal i denne delen av oppgaven drøfte dette i lys av analyse av Gunnhild Gormsdatter og Astrid Olofsdatter, basert på Jørgensens og Staffords krav til hva som gjorde en kvinne til en dronning. Jeg skal analysere

²⁶ Kjelstadli 1999: 263-264

²⁷ Melve 2018: 74

²⁸ Ibid: 76

²⁹ Imsen 1991: 23

om disse to kvinnene oppfyller disse kravene, samt å se på deres maktgrunnlag for å prøve å svare på om de virkelig var dronninger, eller om de bare var mektige elitekvinner. For å styrke drøftingen vil jeg også sammenligne disse dronningene med andre dronninger i Europa i samme tidsperiode og se på likheter og forskjeller mellom dem.

3.1 De valgte dronningene – en introduksjon

Gunnhild Gormsdatter Kongsmor er i de valgte sagaene en ekstremt fremtredende skikkelse. Hun er kanskje den mest omtalte dronningskikkelsen i hele sagalitteraturen, og med god grunn også. Gunnhild var etter norsk tradisjon datter av danekongen Gorm den gamle og Tyra Danebod, selv om flere av de brukte kildene, bl.a. *Heimskringla*, *Ágrip*, *Egils saga* og *Fagreskinna*, hevder at hun var datter av høvdingen Ossur Tute.³⁰ Hun var gift med Eirik Blodøks og de fikk mange barn sammen, bl.a. Harald Gråfjell, Gamle, Sigurd Sleva og Gudrød. Hennes karakter er velkjent og hun figureres både i de norske kongesagaene og islendingesagaene.³¹ Hun beskrives som en fager kvinne, rådsterk, klok, blid i sin tale og trollkyndig, men også som ond med mange grusomme baktanker.³² Som både kongsdatter, dronning, enkedronning og kongsmor hadde Gunnhild godt utgangspunkt for maktgrunnlaget etter middelalderens tradisjon.³³

Astrid Olofsdatter var den svenske kong Olof Skötkonung uekte datter som han hadde fått med frillen Edla, datteren til en jarl i Vendland. Siden Olofs kone, dronning Estrid, ikke var særlig god mot hennes stebarn, ble alle sendt vekk under oppveksten. Astrid ble sendt til Västergötland hos en mann med navnet Egil. Som voksen vendte hun tilbake til sin far i Uppsala.³⁴ I sagaene beskrives hun som en vakker kvinne, blid og medgjørlig, gavmild med gods og veltalende: «*Hun visste å velge sine ord.*»³⁵ Hun giftet seg med Olav Haraldsson, etter et flerårig motsetningsforhold mellom ham og den svenske kongen. Flere forskere har trukket frem Astrid som en aktiv maktutøver og politiker, spesielt i to situasjoner. Den første er i prosessen mot ekteskapet med Olav den Hellige og den andre er når hun taler på tinget i Sverige for å skaffe støtte til stesønnen sin, Magnus. Astrid er ikke like portrettert i de ulike sagaene som Gunnhild. Hun har en aktiv rolle i *Olav den helliges Saga*, *Magnus den godes Saga* og *Den legendariske saga*, men nevnes så vidt i *Historia Norvegiae* og *Ágrip*. Det er verdt å nevne at

³⁰ *Fagreskinna*: 21-22; *Ágrip*: 21; *Heimskringla 1*: 70; *Egils Saga*: 76

³¹ Thuesen 1991: 16-17

³² *Hkr 1*: 78; *Egla*: 76; *Ágrip*: 21; *HN*: 35

³³ *Hkr 1*: 105, 108

³⁴ Thuesen 1991: 21; *Hkr*: 282

³⁵ *Hkr 1*: 282

hun heller ikke er nevnes i *Morkinskinna*.³⁶ Allikevel har skalden Sigvat dedikert tre kvad til Astrid i sammenheng med hennes rolle i stesønnens maktovertakelse i Norge.

3.2 De formelle kravene

Som skrevet i kap. 1.3, har Jørgensen og Stafford pekt på ulike krav som den tidlige middelalderens idealer og kongesagaer stilte for at en kvinne kunne bære dronningtittelen. Jeg skal i dette delkapittelet gjøre rede for disse kravene, meget kort sammenligne dem, og så sette våre norske dronninger opp mot disse kravene.

3.2.1 Jørgensens sagakrav

Først og fremst er det viktig å påpeke at Jørgensen ser på de litterære kravene som sagalitteraturen stiller til dronningene. Det han bemerker seg først, er at det ikke virker som et direkte krav at man må være gift med en konge for å bli kalt dronning, og at man ikke var sikret tittelen som dronning selv om man var gift med en konge. Dette eksemplifiseres først og fremst med den litterære skikkelsen Sunniva som aldri var gift, men fortsatt ble kalt dronning. Gyda, som var gift med Hårfagre, ble på sin side aldri kalt dronning.³⁷ Kravene han har funnet, stilles opp mot hvilke egenskaper en dronning hovedsakelig besitter med tanke på makten og myndigheten tittelen gir. Vi gjentar kravene nevnt på s.5:

1. Dronningen skal være ektefødt
2. Hun skal føde kongebarn.
3. Det kan ikke være mer enn én dronning i landet samtidig.
4. Dronningen kan utøve makt, dels direkte, og dels som motivator, talsmann og alliansebygger.

3.2.2 Staffords krav

Sammenlignet med Jørgensen, har ikke Stafford lagt fram like klare krav for en dronning, men hun drøfter dog terminologien bak «*dronning*». Hun diskuterer hva som skiller en kone fra en konkubine, og setter kravene i sammenheng med kristendommen, som var mer utbredt i de andre europeiske samfunnene sammenlignet med det norske på samme tid. Jeg henter også inn noen bekreftelser fra Earenfight, som også har skrevet om dronningrollen i Europa under tidlig middelalder.

³⁶ *Ágrip*: 53; *HN*: 52; *Morkinskinna*. Etter å ha lest gjennom begynnelsen som handler om Magnus og kikket i navnerregisteret, finner jeg ingen spor av Astrid.

³⁷ Jørgensen 2020: 212

Kravene jeg har funnet hos Stafford kommer fra en lang utvikling av dronningdefinisjonen, og har sine røtter fra tidlig 500-tallet. Allerede den gang differensierte konger tydelig mellom dronninger og konkubiner med grunnlag i at ekteskapet mellom dronningen og kongen var fullt og legitimt, og ga derfor kvinnen større «rett» til å bære dronningtittelen. Mot 700- og 800-tallet ble det enda mer tydeliggjort at det å være en dronning var nesten det samme som å være gift med kongen gjennom et legitimt ekteskap. Ifølge munken Asser, måtte en dronning også kunne sitte ved kongens høyre hånd, altså på en trone, for å bli kalt dronning. Tronesitting ble også en del av konsekkrering av dronninger i Vest-Franken på 900-tallet og var en del av den tidlige «queen-making».³⁸

Mot 1000-tallet var salving og konsekkrering en viktig del av «queen-making», både i Vest-Franken, Sakserriket og Mercia, for å nevne noen få. Innføringen av disse skikkene var likevel mer for å styrke legitimiteten for fertilitet og suksesjon hos kvinnen og deres sønner. Selve salvingen ga aldri mye formell makt hos kvinnene.³⁹ Likevel skulle salvinger også sikre kvinnens status som dronning, noe Charles den skallete håpet skulle skje når han giftet bort sin 12 år gamle datter til den langt eldre kong Ætherwulf på 850-tallet.⁴⁰

Andre steder i boka kan vi også finne krav som ikke kommer like tydelig frem. Stafford skriver om en hertug Hugh som hevdet at han ikke kunne knele for en dronning som hadde en lavere status enn hans egne vasaller. Jeg vil derfor hevde at et krav vil være at en dronning burde være av en høyere, mer edel status enn sine undersåtter. Hun måtte også være utdannet med en utdanning passende hennes status for å ikke risikere å bli kastet vekk av hoffet fordi hun ble oppfattet som ignorant av andre hoffmedlemmer. Stafford nevner også hvordan klær kunne være en del av hva som gjorde en dronning til en dronning. Hun henviser til flere kilder som beskrives hvordan dronninger var kledd i «kongelig kleder og antrekk», samt at de bar kroner. Det var ikke nødvendig med kroner for å bære kroner, siden både dronninger og prinsesser kunne bære kroner i Karolingerriket ved starten av 800-tallet uten å være kronet.⁴¹ Likevel ble kroner viktigere for få rett til å bære dronningtittelen, og Earenfight hevder at det var nøkkelen til legitimering av dronningens status.⁴² Stafford avslutter i epilogen hennes at stillingen som dronning ikke hadde en like tydelig definisjon i de tidligste århundrene i tidlig middelalder og kvinnene hadde større mulighet til å forme den i sitt eget syn, innenfor et avgrenset rammeverk. Disse rammeverkene var brede i tidlig middelalder og mange store

³⁸ Stafford 1998: 127-128. Jeg har valgt å bruke det engelske begrepet «Queen-making» fremfor en norsk oversettelse

³⁹ Stafford 1998: 132-134; Earenfight 2013: 119

⁴⁰ Ibid: 131

⁴¹ Ibid: 38, 54-55, 130

⁴² Earenfight 2013: 247

kvinne utnyttet dem fullt ut.⁴³ Earenfight skriver det samme i boka *Queenship in medieval Europa*.⁴⁴

3.2.3 Sammenligning av de formelle kravene

Kravene til Jørgensen og Stafford har både likheter og forskjeller. Likt har de at det er forventet at dronningene skal føde kongsbarn. Jeg vil også sette det å være ektefødt sammen med å være av høy byrd, adelig i europeisk kontekst, siden det er lite sannsynlig at en konge ville giftet seg, eller ble tillat å gifte seg med en kvinne født utenfor ekteskapet. At det ikke skal være mer enn en dronning samtidig kan virke implisitt, men det finnes likevel eksempler på at det har vært flere enn én dronning samtidig, i alle fall i veldig tidlig middelalder.⁴⁵ Å sitte på en trone ved siden av kongen, altså være hans høyre hånd, kan også settes i likhet med at kvinnene som regel satt ved sin manns side i Norge. Dette er likevel ikke et krav ifølge Jørgensen, men en likhet vi kan finne.⁴⁶

Forskjellene i kravene finner vi i den kristne bakgrunnen til bl.a. Karolingerriket/Merovingerriket, Frankerriket og Sakserriket. Jeg skal diskutere dette nærmere i et annet delkapittel, men hoved-essensen er at det som gjorde en dronning til en dronning mot slutten av tidlig middelalder i Europa var at når hun giftet seg med en konge ble hun salvet, kronet og/eller konsekret for å legitimere både ekteskapet og hennes rolle som dronning.

3.3 Utøvelsen av makt – Dronninger eller mektige elitekvinner?

Dronningene Gunnhild og Astrid ble født mer enn 100 år fra hverandre (Gunnhild ble født på starten 900-tallet, og Astrid på starten av 1000-tallet). De kom fra ulike land og ulike kongefamilier, hvor en av dem var ektefødt og den andre ikke, og blir i sagaene fremstilt på svært ulike måter. Likevel var begge to dronninger av Norge og gift med mektige konger som til en viss grad utøvde mye makt. I dette delkapittelet skal jeg analysere dronningene opp mot kravene til Jørgensen og Stafford gjennom å se hvilke krav de møter, og hvordan. Jeg vil samtidig også komme innom hvilke rammer disse to kvinnene utøvde makt i og hvordan dette fremstilles i sagaene. Jeg skal først analysere Gunnhild og deretter Astrid, før jeg sammenligner dem med hverandre. For å avslutte vil jeg også sammenligne funnene mine i analysen med dronninger andre steder i Europa på 900- og tidlig 1000-tallet.

⁴³ Stafford 1998: 197

⁴⁴ Earenfight 2013: 257

⁴⁵ Ibid: 83

⁴⁶ I *Hkr 2*: 130 ønsker Alvild å sitte med sin sønns side, men skalden Sigvat hevder at det er Astrid som har retten til å sitte ved hans side, noe som gjør Alvild svært sint.

3.3.1 Analyse av Gunnhild Kongsmor

Gunnhild oppfyller alle kravene til Jørgensen. Selv om det hevdes at hun var datteren til høvdingen Ossur i flere sagaer, var hun i realiteten datteren til danekongen Gorm den Gamle og hans kone Tyra Danebod. Hun er altså ektefødt og attpåtil en ekte kongsdatter, noe som styrket statusen til deres barn. Hun fødte mange barn, og flere av dem ble konger. Det er ikke like klart hvor mange barn Eirik og Gunnhild egentlig fikk sammen, men det kan ha vært mellom 6-8 barn, og flesteparten gutter.⁴⁷ Hun var også den eneste dronningen i ekteskapet med Eirik. Det er heller ikke nevnt noen steder at han hadde noen friller ved sin side. Det siste kravet oppfyller Gunnhild helt klart, spesielt ved at hun utøver makt som talsmann og motivator, kanskje nærmere sagt manipulator.

Et av Gunnhilds mest gjentagende karaktertrekk i litteraturen er hvor svær hun var til å snakke og at hun var en overtalende rådgiver: «Den fagreste av kvinner, lite å se til, men stor i råd.»⁴⁸ Hun rådet sin ektemann, Eirik og det er skrevet i *Fsk* at «[h]un ble så ill-rådig og han så etter-lyden til hardferd og til alskens trælking av folket at det var tungt å bære».⁴⁹ Han lot seg altså overtale lett av henne og ble oppfattet som ettergivende. Dette fortsatte med sønnene hennes, og det har blitt hevdet at hver gang sagaforfatterne beskrev dem som Gunnhildssønnene, var fordi de ble egget av Gunnhild. Det skrives også i *Hkr* og *HN* at hun hjalp mye med styringen av landet da sønnene hennes fikk kongedømmet.⁵⁰

Av Stafford sine krav, oppfyller hun overraskende mange. Hun var gift i et fullt legitimt ekteskap med Eirik. Siden hun var av kongeslekt, eller aristokratisk bakgrunn, kan vi anta at hun må ha hatt en viss form for utdanning passende til sin status. De fikk også mange barn sammen som var arvinger og etter hvert konger.⁵¹ Gunnhild ble likevel aldri kronet, innviet eller salvet, ulikt fra mange andre dronninger på samme tid, siden kristendommen og dens praksiser enda ikke hadde blitt innført i Norge. Hun skal likevel ha konvertert til kristendommen, ifølge *Hkr*.⁵²

Selv om Gunnhild møter så mange krav, kan vi likevel anta at hun var dronning? Det som skaper størst tvil og er rett og slett at hun nesten aldri blir omtalt som en dronning i sagaene. Hun blir omtalt som kongsmor i store deler av kildene, og det er kun i *Egla* hun faktisk blir kalt dronning. Det kan virke som om forfatterne ville minimere statusen hennes til bare kongsmor,

⁴⁷ *Hkr 1*: 78; *Fsk*: 22

⁴⁸ *Fsk*: 22. Se også eksempler på beskrivelse i *Hkr 1*: 78, 108; *Ágrip*: 21.

⁴⁹ *Ágrip*: 21; *Fsk*: 22

⁵⁰ *Hkr 1*: 105; *HN*: 37

⁵¹ I *Hkr 1*: 76 skrives det at Harald øser vann over deres første sønn og sa at han skulle være konge etter Eirik.

⁵² *Ibid*: 81. Dette er interessant med tanke på at kristendommen hadde allerede blitt introdusert til Danmark et århundre tidligere. Siden Gunnhild var av danskkongelig slekt kan vi anta at hun også var kristen.

og det kan tolkes som om makten hennes kun kom gjennom enten mannen hennes eller sønnene hennes. Det er likevel skrevet flere steder i både *Hkr* og til og med i *HN* at Gunnhild enten samstyrte med sine sønner eller hadde områder lagt under seg.⁵³ Som nevnt var hun veldig til å gi råd og veldig overtalende. Sønnene hennes tok seg alltid til å høre med henne, og hun var med på det meste av planlegging og diskusjoner. Det virker derfor som om hun faktisk hadde en form for maktutøvelse, både direkte og indirekte. Selv om det var sønnene som styrte landet, satt Gunnhild alltid tydelig i bakgrunnen og styrte med dem. Om vi kan si at det er et eksempel på direkte makt gjennom samstyre, eller indirekte makt gjennom manipulering/rådgivning er en annen diskusjon som vi tar opp i kap. 3.3.3.

3.3.2 Analyse av Astrid Olofsdatter

Astrid oppfyller langt færre krav i forhold til dronningtittelen. Likevel, de gangene hun opptrer i *hkr*, omtales hun stort som dronning etter giftemålet med Olav Digre.

Av Jørgensen sine krav, møter hun bare to, og ikke en gang som jeg anser som de viktigste. For det første er hun den eneste dronningen i sitt ekteskap med Olav. Olav hadde en frille ved siden av Astrid, tjenestekvinnen Alvhild.⁵⁴ Alvhild blir allikevel aldri kalt dronning, men hun blir i *Den Legendariske Saga* kalt for kona til Olav.⁵⁵ Det andre kravet Astrid møter er at hun utøver makt, dels direkte, dels indirekte som alliansebygger og talsmann. Jeg ønsker å hevde at det er som talsmann og alliansebygger Astrid står sterkest. Det er hele tre eksempler hvor i sagene hvor det fremstilles at Astrid utøver makt og er politisk aktiv, som beskrevet av Friðriksdóttir i kap 1.3.

Hkr og *Legsa* tar for seg ekteskapet mellom Astrid og Olav og har noe ulik framstilling av hvor aktiv Astrid var. I *Hkr* er det hovedsakelig Ragnvald Jarl som stiller i stand ekteskapet mellom Astrid og Olav etter Ingegjerds brudd med Olav. Astrid er likevel dels aktiv, siden hun er med på noen av diskusjonene, spesielt når det blir avtalt at Ragnvald skal gi Astrid til Olav.⁵⁶ I *Legsa* er det Astrid selv som tar initiativet til å reise til Olav, etter råd fra sin søster, for å fri til ham. Hun taler til Olav over tre dager, og blir til slutt festet med ham. Her ser vi at det er Astrid som bestemmer at hun skal fri til Olav, selv om det er etter råd fra søsteren. Fosterfaren hennes er kun med som følge og det er Astrid som trekker i trådene.⁵⁷ I *Fgr* er det sveakongen som gir Astrid til Olav etter å ha nektet ham Ingegjerd, fordi Astrid ikke var ektefødt

⁵³ *Hkr* 2: 105; *HN*: 37

⁵⁴ *Hkr* 1: 333

⁵⁵ *Legsa*: 44

⁵⁶ *Hkr* 1: 287

⁵⁷ *Legsa*: 43-44

kongsdatter.⁵⁸ Uansett om hun var aktiv eller ei, så førte ekteskapet til fred mellom svenskekongen Olof og kong Olav av Norge. Astrid ble med det en alliansebygger mellom de to landene.

Det andre eksempelet Astrid utøve makt er når hun samler til ting i Sverige for sin stesønn og taler på hans vegne for å skaffe ham allierte i kampen om Norge. En tid etter farens død reiste hans eneste sønn, Magnus, fra Jurislav og Ingegjerd til Svitjod hvor Astrid oppholdt seg. Astrid tok stesønnen svært godt imot og «straks stevnet et mangment ting et sted som blir kalt Hangrar».⁵⁹ Astrid beskrives ofte som veltalende og klok, og på dette tinget taler hun i favør av sin stesønn for å skaffe hjelp fra svenskene. Det står: «Astrid fikk laget det så med sine ord og sin hjelp, at hun fikk mye folk med seg til å følge ham [Magnus] til Norge.»⁶⁰ At det er Astrid som stiller i stand et ting og får lov til å tale slik hun gjør, viser igjen til hvor mye makt Astrid kan ha besittet, som både kongsdatter og enkedronning.

Det siste eksemplet, som vi kan knytte opp til kravet om å være eneste dronning, er hennes maktkamp med Magnus' ekte mor, Alvhild. Jeg omtaler Astrid som dronning, selv etter Olavs død, fordi hun blir kalt dronning i *Hkr* også. I delkapittelet hvor Alvhild og hennes søken etter makt som kongsmor trekkes frem, blir Astrid beskrevet som både dronning, at hun var gift med Olav den hellige og at hun satt ved sin stesønn sin side «i akt og ære, som rett var».⁶¹ Alvhild var på sin side maktsyk og ville sitte ved sin sønn i likhet, eller kanskje i stedet for, Astrid. Likevel blir hun regnet som tjenestejente av Astrid, og Sigvat setter Alvhild på plass i kvadet sitt: «*Alvhild! Villig la sitte Astrid på fremste plassen, om du så sjøl med Guds vilje har vokst stort i gjævhhet*».⁶² Jeg tolket dette som at Astrid, på grunn av sin bakgrunn som kongsdatter og enkedronning, har et større maktgrunnlag, på tross av at hun ikke var kongsmor. Dette blir bekreftet både av Friðriksdóttir, som skriver at Astrids kongelige status utrangerer Alvhilds status som kongsmor, og Auður Magnúsdóttir, som i *Kvinnor i sagorna* forteller om en situasjon hvor en frille utrangerer en hustru fordi hun i virkeligheten er en irsk prinsesse og kongsdatter.⁶³

Samtidig må det stilles spørsmål til hvor mye vi kan stole på den litterære fremstilling angående Astrids politiske aktivitet. Jeg har gjennom teksten tatt utgangspunkt i at vi kan stole på det som skrives om henne. Kun *Hkr* fremstiller Astrids tale på tinget, og det kan godt hende at Snorre konstruerte denne hendelsen for at den skulle hjelpe Magnus og legitimere sinn

⁵⁸ *Fsk*: 156

⁵⁹ *Hkr* 2: 123

⁶⁰ *Ibid*: 124

⁶¹ *Ibid*: 128

⁶² *Ibid*: 130

⁶³ Friðriksdóttir 2013: 93-94; Magnúsdóttir 2020: 60-61

posisjon som arving.⁶⁴ Samtidig kan vi ikke se bort ifra at det er overlevert hele tre skaldedikt om henne i episoden med Magnus. Tross usikkerheten rundt skaldekvadene, som nevnt i kap. 2.1, er det interessant at det er nettopp rosende skaldedikt om Astrid som er blitt overlevert og nedskrevet. Med tanke på at vi også finner igjen andre episoder hvor Astrid er politisk aktiv, da i *Legsa*, trenger vi ikke å se bort ifra at hun kan ha hatt en stor rolle angående Magnus krav som konge av Norge.

I sammenheng med Stafford sine krav, oppfyller hun heller ikke mange. Samtidig oppfyller hun flere sentrale krav sammenlignet med Jørgensen sine. Hun er gift i et fullt legitimt ekteskap med Olav, siden hun fikk både medgift og stort gjestelag når de giftet seg.⁶⁵ Hun var også av høy byrd, og selv om hun ikke var ektefødt ble hun fortsatt beskrevet som kongsdatter. Vi kan også antyde, i likhet med Gunnhild, at hun må ha hatt en vis formell utdanning passende sin status. Jeg knytter dette opp mot at Astrid beskrives som en veltalende og klok kvinne, og jeg vil anta at det kreves trening og erfaring for å oppnå nettopp dette.⁶⁶ Vi kan likevel ikke være helt sikre, grunnet det manglende kildematerialet.

3.3.3 Sammenligning av Gunnhild og Astrid

Gunnhild og Astrid var begge norske dronninger, gift med mektige norske konger. De levde likevel nesten 100 år fra hverandre, og levde veldige ulike liv som dronninger. Med innføringen av kristendommen i Norge fra midten av 950-tallet kan vi videre anta at dronningrollen endret seg, grunnet den territorielle samlingen av Norge og en mer konsolidert makt. Jeg skal i nå undersøke hvilke likheter og forskjeller som finnes mellom Astrid og Gunnhild for å se om vi kan si noen om hvilke endringer som skjedde mellom 900-tallet og 1000-tallet.

Det finnes en god del grunnleggende likheter mellom de to dronningene. Begge var kongsbarn, selv om Astrid ikke var et legitimt barn, og kom fra høybyrdige slekter, respektivt svenske og danske. Dette alene kan ha hatt mye å si for maktgrunnlaget deres og hvilke muligheter de hadde som dronninger. Med ressurssterke familier, hadde disse to kvinnene store muligheter til å sikre makt gjennom økonomiske midler, noe Øye også hevder.⁶⁷ Fordi Gunnhild blir fremstilt så negativt som hun gjør i sagaen, kommer det ikke like tydelig frem hvilken familiestøtte hun hadde etter Eiriks død. Det er til og med diskusjoner om at hun ble sveket av sin egen bror, Harald Blåtann. Men igjen må vi trekke inn at Gunnhild blir urettferdig fremstilt

⁶⁴ Bagge 2002: 178, 209

⁶⁵ *Hkr I*: 289; *Legsa*: 44

⁶⁶ *Hkr I*: 282

⁶⁷ Øye 2020: 137

i sagalitteraturen.⁶⁸ Astrid på sin side oppholdt seg hos sine slektninger da Olav døde og ble tatt vare på av dem. Det virker også som om hun fortsatt hadde en viss status i Sverige, men om dette var som kongsdatter eller Olav den helliges enkedronning er en annen sak. Begge kvinnene var legitimt gift med sine partnere. Det skrives i de fleste sagaene at Gunnhild ble gift med Eirik, eller tatt som kone. I Astrids tilfelle er det en tydeligere fremstilling av ekteskapet med at hun får medgift og blir trolovet med Olav.⁶⁹ En overgang fra flerkoneri til bare ett ekteskap henger sammen med overgangen til et kristent samfunn, noe som igjen styrket rollen som kongens kone, og kanskje derfor også som dronning. Vi trenger ikke å gå langt tilbake før vi finner norske konger som praktiserer flerkoneri i sagaene, eksempelvis Harald Hårfagre, som hadde hele ni koner.

Likevel er det en god del flere ulikheter mellom kvinnene, selv på kravene de har til felles. Som vi så i analysen, oppfylte Astrid langt færre, og kanskje til dels mindre viktige krav, enn Gunnhild. Jeg ønsker aller først å belyse forskjellen i hvordan disse to kvinnene blir omtalt i kildematerialet, slik jeg nevnte i analysen av Gunnhild. Astrid blir i *hkr* etter sitt ekteskap med Olav alltid henviset til som dronning, selv etter hans død.⁷⁰ Dette er svært besynderlig, siden Gunnhild omtales i langt flere kilder enn Astrid. Men i nesten alle, med unntak av *Egla*, blir hun kun omtalt som kongsmor, og til og med bare Gunnhild. Dette kan rett og slett være fordi Gunnhild hadde flere sønner som ble konger, mens Astrid aldri fikk noen egenfødte sønner. En av kildene hevder til og med at Gunnhild ble omtalt som kongsmor nettopp fordi hun fikk så mange barn som ble konger.⁷¹ Det er her jeg ønsker å sammenligne kravet om utøvelse av makt.

I starten tolket jeg hvordan disse to kvinnene utøvde makt helt og holdent som at Astrid kan ha hatt et større maktgrunnlag som dronning, sammenlignet med Gunnhild, fordi det fremstilles som at makten til Gunnhild hovedsakelig kom gjennom Eirik og sønnene hennes. Likevel, slik jeg begynte på i analysen, hevdes det flere ganger i sagaene at Gunnhild satt med makt ved at hun samstyrte med sønnene sine og at hun hadde områder lagt under seg.⁷² Friðriksdóttir begrunner dette som at i stedet for dronning som tittel, kan tittelen kongsmor har hatt en betydelig verdi som i seg selv ga et sterkt maktgrunnlag. Friðriksdóttir hevder videre at en formell rolle som kongsmor kan implisere at Gunnhild hadde en viss sosial autoritær rolle,

⁶⁸ *HN*: 36

⁶⁹ *Hkr I*: 287; *Legsa*: 44

⁷⁰ *Hkr I+2*: 289, alle gangene hun nevnes mellom side 123-130

⁷¹ *HN*: Kommentar

⁷² Det skrives flere ganger at sønnene styrte med moren deres og de ofte rådførte seg med henne. Dette kan også ha med hennes sterke og bestemte personlighet å gjøre.

spesielt med tanke på at hun styrte sammen med sønnene sine uten å bli beskrevet med en dronningttittel.⁷³

Astrid på sin side, som sett i analysen, kan ha hatt et mer friere utgangspunkt for makt, siden hun hovedsakelig har mulighet til å operere alene eller i samråd med søsteren/jarlen. Friðriksdóttir diskuterte også Astrid som aktiv politiker, med utgangspunkt i hennes tale på tinget i Hangran i favør for Magnus. Vi kan igjen trekke inn betydningen av at Astrid omtales som dronning, selv etter ektemannens død, noe som Fridriksdottir mener styrker, kanskje også legitimerer, hennes offisielle status og respekt som kongens kone.⁷⁴

Jeg vil stille spørsmål om dette kan ha med at Olav ble sett på som en mer respektert, og etter hans død, en hellig konge, i større deler av hans regjeringstid mens Eirik og hans sønner på den andre siden ble veldig forhatt under deres regjeringstider. Likevel kan det også være at en mer sentralisert makt, gjennom innføringen av kristendommen i Norge, og kan ha styrket kongemakt. Det hevdes flere ganger at mens introduksjonen av tronefølgeordenen svekket andre europeiske dronningers posisjoner, kan det i Norge ha vært med på å styrke den.⁷⁵ Dette skjedde så klart ikke før på 1100-tallet, men det viser til hvordan rollen som dronning og ekte gift med en konge i samråd med kristendommen gjorde at dronningrollen ble overordnet andre roller knyttet til konger, som f.eks. kongemor.⁷⁶ Det blir likevel vanskelig å finne en tydelig konklusjon uten å sammenligne med andre dronninger på samme tid, noe vi kommer tilbake til neste delkapittel.

Jeg vil kort oppsummere med at den viktigste forskjellen jeg finner i både maktgrunnlaget til de to kvinnene og deres forhold til dronningtittelen ligger i deres evne til å utøve makt, både direkte og indirekte. Begge kvinnene brukte taleevnene sine til å utøve makt, men Astrid kanskje mer direkte som aktiv politiker og Gunnhild, helt klart diskuterbart, mer indirekte gjennom sine mannlige slektninger. Dette kan komme av at det var på lang vei en mer sentralisert kongemakt under Olavs regjeringstid sammenlignet med Eiriks, noe som gjorde at Astrid hadde et større grunnlag å gå på som dronning. Olavs regjeringsperiode er definert som et bidrag til rikssamlingen, med en lengre periode med kun en konge, sammenlignet med Eiriks korte periode på ca. 2 år. Dette kan ha gitt Astrid et større maktgrunnlag i form av en fredeligere periode sammenlignet med Gunnhild. Samtidig er Gunnhild nesten urettferdig omtalt som en manipulerende og maktsyk kvinne som brukte «egging» og illerådene rådgivning til å få det som hun ville, i likhet med at Eirik fremstilles som er forhatt hersker over Norge.

⁷³ Friðriksdóttir 2013: 85

⁷⁴ Ibid: 93

⁷⁵ Se for eksempel i Bandlien og Hoel 2020: 305

⁷⁶ Bandlien og Hoel 2020: 306

3.3.4 Sammenligning av de to dronningene med dronningene i resten av Europa.

I forrige delkapittel sammenlignet jeg forskjellene og likhetene mellom Gunnhild og Astrid, hovedsakelig i forholdet mellom dronningtittelen og maktutøvelse. Etter en velig kort diskusjon, som jeg kommer tilbake til i neste kapittel, kom jeg frem til at begge hadde en form for maktgrunnlag som ga dem innflytelse som kvinner, men at det også kan ha vært en endring i maktgrunnlaget. Jeg skal nå se på likheter og forskjeller mellom disse to kvinnene og dronninger andre steder i Europa, men med geografisk hovedvekt på Vest-Europa. Jeg kommer også til å holde meg til ulike dronninger som levde på 900-tallet og 1000-tallet, men har valgt å trekke inn dronningene Mathilda av Ringelheim (c. 895-968), Adelaide av det Tysk-Romerske Riket (931-999) og Emma av Normandie (988-1052) som konkrete eksempler i sammenligning.

3.3.4.1 Likheter

Som i forrige delkapittel skal jeg se på hvilke likheter som finnes mellom våre dronninger først. De aller fleste dronninger var ektefødte, og kom fra adelige familier med mye makt og ressurser. Også utenfor Norge var det viktig å danne allianser gjennom giftemål, samtidig som at giftemålene sikre status og makt.⁷⁷ Emma, i likhet med Astrid ble giftet bort først til Æthelred for å danne en allianse mellom Normandie og England, og deretter til Knut for å føre alliansen videre til Danmark.⁷⁸ Videre, selv om mange av kongene hadde konkubiner ved sin side, fantes det bare en dronning eller keiserinne. Konkubiner var en måte å skaffe allianser og utøve makt på, men det ga ikke kvinnene status som dronninger og muligheter til å utøve makt.

Dronningene hadde også en form for utdanning passende deres status, siden det var forventet av dem i Nord-Europa.⁷⁹ Vi antok, med noe usikkerhet, at Astrid og Gunnhild må ha hatt en vis form for utdanning, grunnet deres bakgrunn som kongsbarn og deres tale og rådgivningsegenskaper. Vi vet heldigvis litt mer om de andre dronningene. Mathilda og Adelide var begge opplært i den kristne tro, noe som var forventet etter hvert som sekulær innflytelse ble mer vanlig i samfunnet, og Mathilda ble sett på som en helgendronning i sin regjeringstid, grunnet sin fromhet og ydmykhet og forhold til den kristne tro.⁸⁰ Emma var i likhet med Astrid en mer politisk aktiv kvinne og det var her mye av hennes maktgrunnlag lå. Kvinnene viste hvordan og hvor de kunne skaffe seg makt for å sikre sine posisjoner, gjennom å være ressurssterke der det trengtes. Det er her jeg vil trekke inn både likheten og ulikheten i maktutøvelsen deres, dels direkte, dels indirekte. Jeg kommer tilbake til dette i kapittel 4, hvor

⁷⁷ Stafford 1997: 71

⁷⁸ Earenfight 2013: 110; Stafford 1997: 44

⁷⁹ Øye 2020: 141

⁸⁰ Earenfight 2013: 98

jeg drøfter hvorvidt maktgrunnlaget deres kom fra deres rolle som dronning, eller om de hadde et annet grunnlag for makt.

Gunnhild utøvde makt gjennom sitt ekteskap og sine barn som rådgiver, og ifølge sagaene, gjennom egging. Hun utøvde likevel makt, og med hennes sterke personlighet, hadde hun stor innflytelsesevne. Astrid utøvde politisk makt som kongsdatter og som enkedronning. Disse to fant altså måter å utøve makt på ut fra sine ståsteder. Det gjorde også Mathilda, Adelaide og Emma, slik vi nevnte i foregående avsnitt. De tok utnytte av sine posisjoner og lærdom for å ha en vis form for makt. Samtlige av dem prøvde også å være innflytelsesrike regenter og foresatte for sine barn, etter at de ble enker, i likhet med Gunnhild og til dels Astrid. Adelaide var en mektig administrator og som enkedronning, deltok aktiv i styringen av landet og ble sett på som «partner in rulerhip» sammen med kongen.⁸¹ Å bli sett på som kongens partner var ikke noe uvanlig på den tiden, og var på 900- og 1000-tallet en vanlig praksis i Kapetinske Frankerriket.⁸²

I likhet med Gunnhild, utnyttet disse dronningene også sin posisjon som enkemødre og fremtidige kongsmødre til det maksimale.⁸³ Både Emma og Mathilda ønsket å fremme sine sønner som arvinger. I Emmas tilfelle, var det hennes ekte sønner fremfor stesønnene, og for Mathilda var det den yngre sønnen Henry fremfor den eldre Otto.⁸⁴

3.3.4.2 Forskjeller

Som vi så, er det flere store og grunnleggende likheter mellom våre norske dronninger og dronninger i Europa. Det er likevel et punkt som tydelig skiller Gunnhild og Astrid fra resten av dronningene: Kristendommen som offisiell religion og dens syn på hvordan ekteskapet mellom en mann og en kvinne skulle være og hvordan det skulle legitimeres.⁸⁵ I Norge ble kristendom innført gjennom tre kristningskonger gjennom 900- og 1000-tallet, for å legitimere kongemakta og dens overherredømme, i likhet med andre kongedømmer i Europa.⁸⁶ De kristne skikkene som ble introdusert og normalisert i dannelsen av konger og dronninger, var nettopp salving, kroning og konsekreering. Dette ble ikke en vanlig praksis i Norge før den første kroningen av en konge i 1163, og den første kroningen av en dronning i 1281.⁸⁷

⁸¹ Ibid: 99-100

⁸² Ibid: 101

⁸³ Øye 2020: 137

⁸⁴ Stafford 1997: 221-222; Stafford 1998: 156

⁸⁵ Earenfight 2013: 83

⁸⁶ Pedersen og Sigurdsson, 2015

⁸⁷ Bandlien & Hoel 2020: 298; Bagge 2010: 173

Likevel blir Astrid og Gunnhild i sagaene kalt for dronninger kun gjennom sine ekteskap med ektemennene sine. Utenfor Norge var det mer enn bare et giftemål som var nødvendig for at dette skulle skje. Salving, kroning og konsekkrering hadde innen 1000-tallet blitt en vanlig flere steder i den vesteuropeiske verden.⁸⁸ Mathilda ble kronet i 919, Adelaide i 962 og Emma først i 1002 og deretter i 1017/16. Hun ble også konsekkrert i denne prosessen.⁸⁹ Det er også verdt å nevne at det i anglosaksisk tradisjon, ikke var vanlig å krone dronninger da Emma ble kronet, men med denne kroningen var det en begynnelse på skikken.⁹⁰ Gjennom konsekkreringen ble også disse kvinnene sett på som hellige dronninger og et nytt menneske, i likhet med kongen.⁹¹

Selv om jeg tok det opp som en likhet at de alle utøvde makt, men på forskjellige måter, er det likevel en betydelig forskjellig i hvordan de utøvde makt, og i hvilken rang de satt med makten. At dronninger ble sett på som kongens partnere har en helt annen betydning enn at dronninger gjennom rådgivning og innflytelse kunne få innspill på avgjørelse og utøvelse av makt. Jeg kommer tilbake til dette i drøftedelen hvor jeg skal belyse om dette har noe å si for dronningrollen.

4.0 Drøfting av dronningrollen i vikingtiden– Mektig dronning eller innflytelsesrik elitekvinne?

Jeg har til nå sett på likheter og forskjeller mellom dronninger i Norge og dronninger i Europa. Det er tydelig at det er en god del grunnleggende likheter mellom dronningene, som familiebakgrunn, fødselsomstendigheter, arbeidsoppgaver og krav til at de må kunne føde kongsbarn og arvinger. Den største forskjellen ligger i de kristne praksisene som skulle legitimere konger og dronninger og deres ekteskap. Er dette nok til å si hvem som var og ikke var dronning? Jeg skal i dette kapittel diskutere hva som gjorde en dronning til en dronning, i lys av analysen og sammenligningen, og med utgangspunkt i maktgrunnlaget til en dronning.

4.1 Problematisering av dronningrollen

Før alt annet vil diskutere en egen problematisering av dronningrollen. Dronningdefinisjonen har utviklet seg siden 500-tallet. Fra denne perioden til ut på 700-tallet kunne man se om en dronning var en dronning, ifølge Stafford, i tillegg til at dronningrollen var det man gjorde den

⁸⁸ Stafford 1997: 134

⁸⁹ Earenfight 2013: 98, 99; Stafford 1998: 163, 175

⁹⁰ Ibid: 110

⁹¹ Stafford 1997: 134

til.⁹² Før en klar konsolidering av makt i de ulike protonasjonene, med en godt organisert institusjon, var dronningdefinisjonen svært bred. Når vi går gjennom norsk middelalder, sies det ofte at Norge henger litt bak resten av Europa. Om vi tar utgangspunkt i dette og ser på dronningrollen i lys av samtiden i resten av Europa, burde vi ikke se på dronningrollen med tanke på at utviklingen henger etter? Når institusjoner og kongedømmer ligger foran i utviklingen, hvorfor må da definisjonene fra disse utviklingene ha noe å si for Norge?

Det er fantes likevel skiller mellom hvem som kunne bli kalt dronning og hvem som ikke kunne det, selv før kroninger, konsekreering og salving var innført. Dette tar Stafford opp i hennes drøfting av dronningrollen i sammenheng med koner og konkubiner. Hun konkluderer noenlunde med at en dronning tydelig vil si å være konen til kongen. Likevel hjelper det ikke bare å være gift med kongen for å bli en dronning.⁹³ Harald Hårfagre hadde hele ni koner, men ut fra *hkr* ble ingen av dem kalt dronning. Kun Ragnhild den mektige fikk æren av å bære denne tittelen etter at å ha giftet seg med ham.⁹⁴ Hva gjorde henne til en dronning fremfor f.eks. Gyda, som i sagaene hadde vært den som egget Harald til å samle Norge under seg?⁹⁵ Var det fordi Ragnhild var kongsdatter, datter til kong Eirik i Jylland og derfor av en høyere ætt en de andre kvinnene, slik beskrevet i skaldediktet? Var det for å styrke Eirik Blodøks sin posisjon som arving av Harald, med at hans foreldre var en konge og dronning? Dette kan vi bare spekulere på, i alle fall med utgangspunkt i norske kilder, da det ikke finnes mange flere kilder om Ragnhild den mektige. Hun var ektefødt, fikk kongsbarn og kanskje hun også utøvde makt med tanke på at hun hadde kallenavnet «den mektige», noe som gjorde henne mer kvalifisert som dronning fremfor de andre ni konene. Vi kan likevel ikke se bort ifra at en dronning må være gift for å ha mulighet til å bli dronning, i de fleste tilfeller.⁹⁶

4.2 Hvor kom makten fra?

Earenfight skriver at innen tusenårsskiftet, var kvinnelig makt normalisert i store deler av Nordvest-Europa. Dronninger kunne besitte mye makt, og jobbet ved kongens side som hans partner. Mange av dem bar også tittelen *consors regni*, som betyr kongelig gemal, i dette partnerskapet. Dronningene hadde også mange viktig arbeidsoppgaver, som å bære frem kongens barn, styre deres utdanning og videre ekteskap, dannelsen av bånd mellom kongen og paven og biskoper og som rettroende kristne idealkvinner. Likevel satt de aldri med makten

⁹² Ibid: 127

⁹³ Ibid: 129

⁹⁴ *Hkr I*: 61-62

⁹⁵ Ibid: 50-51

⁹⁶ Jørgensen 2020 forteller om helgendronningen Sunniva som aldri var gift, men som likevel ble kalt dronning

alene, det måtte nesten alltid være en mann ved hennes side.⁹⁷ Jeg har plukket ut kristendommen og kongsmødre som utgangspunkt for diskusjonen for å prøve å svare på hvor makten kom fra.

4.2.1 Kristendommens påvirkning på dronningmakten – et grunnlag for makt?

Innføringen av kristendom inn i kongemakten bar med seg flere fordeler. Kirken var i tidlig middelalder allerede en godt etablert og organisert institusjon, og med dens hjelp, ble det lettere for de formende protonasjonene å sentralisere makten på 700- og 800-tallet. Med en konge med reell kongelig autoritet, med utgangspunkt i at han skulle regjere i Guds ære, er det ikke overraskende at den kristne innføringen også påvirket dronningrollen.⁹⁸ I sammenligningen kom jeg frem til at det var kristendommens praksiser i ekteskapet mellom kongen og dronningen som hovedsakelig skilte de norske og de europeiske dronningene. Men, er det de kirkelige skikkene som skal avgjøre om en kvinne kan bli kalt en dronning?

Salving skulle rengjøre en kvinne for å kunne henne til en dronning, i likhet med kongen. De skulle rengjøres og komme tilbake som nye mennesker. Imidlertid ga ikke salvingen et maktgrunnlag for dronningen.⁹⁹ I likhet med konsekreering sikret det bare hennes rolle som dronning og kone. Karl den skallete startet praktiseringen av konsekreering av dronninger, fordi han ville sikre sin 12 år gamle datters, Judith av Flanderns, status i hennes ekteskap med den langt eldre kong Æthelwulf av Wessex, da han allerede hadde godt voksne sønner fra et tidligere ekteskap.¹⁰⁰ Med dette, ble konsekreering en vanlig praksis, og i løpet av 900-tallet og 1000-tallet hadde det spredt seg til flere steder i Vest-Europa.¹⁰¹ Det er således, ifølge Earenfight, kroningen som var nøkkelen til legitimeringen av dronningrollen, og innen 1000-tallet, var også dette en av skikkene som «dannet» en dronning.¹⁰² Kroning var derfor kanskje det som ga mest grunnlag for makt, men de andre skikkene var likevel viktige for å legitimere deres status som dronning, slik at både hennes sønn kunne bli legitimert som arving, og videre bekrefte kongens rett til å regjere gjennom et fullverdig ekteskap akseptert av Gud.¹⁰³

Om disse skikkene sikret dronningrollen mer enn å bare være gift, er derfor høyst mulig. Gjennom et godkjent og legitimt ekteskap, er det mindre konkurranse for en kvinne i et ekteskap hvor det finnes friller/konkubiner og evt. andre koner, med tanke på at disse kvinnene kunne bruke sønnene sine til å skaffe seg makt. Det hevdes på en side at de kristne praksisene svekket

⁹⁷ Earenfight 2013: 79-81

⁹⁸ Ibid: 80

⁹⁹ Stafford 1997: 129

¹⁰⁰ Earenfight 2013: 105

¹⁰¹ Stafford 1997: 132, 134

¹⁰² Earenfight 2013: 247

¹⁰³ Stafford 1997: 128, 134; Earenfight 2013: 120

dronningers maktgrunnlag i høymiddelalderen, men det kan i motsetning ha styrket maktgrunnlaget for dronninger i Norge. Innføringen av primogenitur, altså at bare ektefødte sønner kunne arve tronen, medførte til at friller som hadde barn med kongen ikke kunne prøve å konkurrere med dronningen gjennom sine sønner, noe som var et velkjent problem i norsk middelalder.¹⁰⁴ Astrid kom i konflikt med Alvhild fordi hun var Magnus' ekte mor, men hun var aldri gift med Olav. Likevel prøvde hun å skaffe seg makt gjennom hennes rolle som kongsmor, men tapte mot Astrid pga. hennes rolle som mektig enkedronning.

På tross av at giftemål kan sikre dronningposisjonen, betyr det likevel ikke at deres maktgrunnlag er sikret. Dronning Clotid hadde en sikret posisjon som dronning i ekteskapet hennes, men ble fortsatt behandlet dårlig av de andre hoffmedlemmene i sitt nye hjem. Clotid måtte sende et blodig håndkle til sin familie for å si ifra om behandlingeh, og det var her hennes sterke familieband reddet henne. I et fremmed hoff satt derfor Clotid med lite makt tross henne dronningtittel.¹⁰⁵ Emma på sin side hadde et mye større maktgrunnlag som dronning gjennom at hennes ekteskap først og fremst var en allianse mellom England og Normandie, og i sitt andre for å legitimere Knut den mektiges plass som konge av England.¹⁰⁶

Astrid sitt maktgrunnlag lå heller ikke i hennes ekteskap med Olav, selv om det kan ha styrket det. Hun fremstilles som en aktiv politiker, selv før hun ble gift, noe som kan hentyde at det var som kongsdatter og hennes gode taleegenskaper som ga henne et visst grunnlag for makt. Det er kun som enkedronning og stemor i konflikten med Alvhild hennes ekteskap blir relevant. Det samme kan sies for Gunnhild, noe vi kommer tilbake til. Hun var mektig som både rådgiver og motivator, fremfor å være dronning, slik hun er beskrevet i sagaene. Med tanke på at hun også var kongsdatter, gir det mening at hun selv før ekteskapet til Eirik hadde makt på eget grunnlag, og ikke bare som dronning. Dette viser til, at selv om dronningrollen måtte legitimeres gjennom kroning, og etter hvert salving og konsekrering, var den likevel ikke et utgangspunkt for makt. Den kan ha styrket den, men kvinnene kunne, og kanskje måtte, skaffe seg makt gjennom andre metoder.

4.2.2 Enkedronninger og kongsmødre

Stafford hevder at det var som enkedronninger og kongsmødre, dronninger kunne oppnå mest makt og toppen av sin karriere. Dette ervervet de gjennom deres stillinger som regenter for deres mindreårige kongssønner, og gjennom deres muligheter til å påvirke sønnen. At en

¹⁰⁴ Bandlien og Hoel 2020: 306

¹⁰⁵ Stafford 1997: 46

¹⁰⁶ Stafford 1998: 220, 228

dronning prøvde å sikre sin posisjon og makt gjennom andre metoder etter sin ektemanns død, var ikke uvanlig. En dronning kunne også finne støtte i andre adelsmenn og gjøre sønnen sin så avhengig, selv etter myndighetsalderen var nådd slik at de fortsatt hadde mulighet til å utøve innflytelse.¹⁰⁷ Ikke bare ga det mulighet til å sikre deres egen posisjon, men det var også med på å lindre spenningene innad en kongefamilie etter kongens død og med kun mindreårige arvinger.

Om Gunnhild gjorde sønnene sine helt avhengig av seg, er en annen diskusjon, men at hun hadde en særegen stilling som kongsmor er helt klart, slik vi kom frem til i analysen. Det var ikke hennes rolle som dronning som ga henne makt, men hennes innflytelsesrike og manipulerende personlighet gjennom sine sønner.¹⁰⁸ Samtidig viser dette at det ikke var som dronning utgangspunktet for makt kom fra. Pedersen hevder at Alfiva ikke var en dronning, men likevel oppnådde makt i regentskapet sitt med sønnen sin i Norge.¹⁰⁹ I motsetning til Pedersen, hevder Stafford at Alfiva kan ha vært gift med Knut den mektige, og dermed vært en dronning. Det er likevel diskuterbart siden det skrives i *Encomium* at Alfiva ikke var mer enn en konkubine av Knut.¹¹⁰ Uansett status, så var det hennes rikdom og prestisje knyttet til den engelske tronen som ga henne et større maktgrunnlag.¹¹¹

Adelaide er kanskje den som vi med størst sikkerhet kan kalle for en ekte dronning, siden hun var reelt med på å styre landet og at hadde statusen *consors regini*. Likevel var hun svært innflytelsesrik under både sin ektemanns regjeringstid og sine sønners og barnebarn regjeringstider som kongsmor. På tross av hennes mektige bakgrunn som dronning, hentet hun inn mye makt gjennom sin mektige familie, samt at hun brukte midlene hun hadde til råde for å stryke makten hun hadde, om det så skulle være biskoper eller utenlandske herskere.¹¹²

4.3 Dronningrollen i Norge fra 900-1000 e.Kr.

Før jeg kommer til den endelige drøftedelen, ønsker jeg å trekke inn evt. endringer ved dronningrollen mellom Gunnhild og Astrid. På tross av mangelen på kristne verdier innenfor ekteskapet og legitimeringen, er det mye mer som skiller Gunnhild og Astrid fra hverandre. Som vi så i sammenligningen, oppfylte Gunnhild langt flere krav enn Astrid som dronning, men Astrid ble likevel mer respektert og sett opp til som dronning. Det må ikke glemmes at

¹⁰⁷ Stafford 1997: 151, 155

¹⁰⁸ Øye 2020: 141

¹⁰⁹ Pedersen 2020: 105

¹¹⁰ Stafford 1998: 232-233

¹¹¹ Pedersen 2020: 104

¹¹² Earenfight 2013: 99-100

Gunnhild hadde en mer negativ fremstilling generelt, men kan likevel si noe om deres mulighet til å utøve makt i litterær sammenheng.

Det fremstår som at Gunnhild hadde en mer innflytelsesbasert makt sammenlignet med Astrid som hadde større mulighet til å utøve direkte makt, eller i alle fall større frihet til å være politisk aktiv. Dette kan så klart komme av at Gunnhild var en veldig forhatt person i sagaene, og at hun, i likhet med Sigrid, blir brukt til å legge skylden for hendelser som ikke var i ens favør over på en kvinne.¹¹³ I *Hkr* legges det stor vekt på at Astrid var dronning og gift med Olav og at hun var en godt likt person, noe som kan ha gitt henne en vis form for makt gjennom at disse detaljene konkret legges frem i et positivt lys.¹¹⁴

Vi kan også vektlegge at Norge var et mer samlet land under Olavs styre, og at han kan ha hatt et større maktgrunnlag som den eneste kongen av en større territoriell del av Norge. I tillegg til innføringen av kristendommen og Olavs status som helgen etter hans død, ville det ikke overraske at dette kan ha smittet over på Astrids rolle som enkedronning. Jeg vil heller ikke se bort ifra at Astrid med stor sannsynlighet kan ha vært kristen. Ikke bare fordi hun var gift med kristningskongen Olav, men også fordi kristendommen hadde blitt introdusert til Sverige lenge før Norge.

Dette vil kanskje svare på hvordan Astrid hadde så store muligheter til å være aktiv, selv om hun oppfyller færre krav en Gunnhild til dronningrollen. Hun fikk ikke noen sønner og var ikke ektefødt, men besatte fortsatt mye makt som aktiv politiker, med støtte i at hun var gift med helgenkongen Olav. Samtidig må vi ikke se bort ifra at dette kan ha å gjøre med at hun i seg selv var en innflytelsesrik kvinne, grunnet sin bakgrunn som kongsdatter, men også fordi det uttrykkes i kildene hun omtales i at hun var en godt likt kvinne.¹¹⁵ Hun skal ha besittet en del land også, og at hun hadde «årmannsombud og syssel på øvre Hedmark».¹¹⁶ Selv før ekteskapet til Olav var Astrid aktiv politisk, noe som dermed kommer fra hennes status som kongsdatter, ikke som dronning. Det at hun ble gift med kongen kan derimot ha styrket hennes status som politiker og maktutøver i Norge. Vi må likevel ikke glemme at dette er figureringen av Astrid i sagaene, slik vi diskuterte i kap. 3.3.2.

4.5 Elitekvinne eller dronning?

Jeg har gjennom de siste delkapitlene prøvd å drøfte maktgrunnlaget rundt dronningrollen for å prøve å gi et så tilfredsstillende svar på problemstillingen som mulig. Hovedpunktene jeg har

¹¹³ Sawyer 2014: 2

¹¹⁴ *Hkr* 2: 123, 128

¹¹⁵ *Hkr* 1: 282

¹¹⁶ *Hkr* 2: 56

kommet frem til ligger i forskjellen i hva som fører til dronningrollen og hva som fører med dronningrollen. Øye hevder at dronningrollen i seg selv først og fremst har en seremoniell betydning.¹¹⁷ Forstått i denne konteksten, vil det si at rollen som dronning i bunn og grunn ikke bærer med seg noe grunnlag for makt og autoritet. Den engelske litteraturforskeren Carolyne Larrington skriver at den norske dronningmodellen i tidlig middelalder er vanskelig å definere, først og fremst fordi den er skrevet i en høymiddelaldersk sammenheng.¹¹⁸ Sett i lys av norske krav og idealer, og i lys av europeiske idealer, kan vi få nokså forskjellig svar på problemstillingen.

Vi konkretiserer med dronning Adelaide av Ringelheim. Earenfight skriver hvordan hun personifiserte dronningmakten i Det tysk-romerske riket, ikke bare som innflytelsesrik enkedronning og kongsmor, men som en aktiv deltaker under hennes manns regjeringstid. Hun ble ikke bare sett på som en dronning som skulle få barn, men kongens partner i regentskapet. Samtidig påpeker Stafford at hennes grunnlag for makt kom fra en familie-kontekst og ikke fra henne selv.¹¹⁹ Hun lå i midten av et gigantisk nettverk av dynastier med flere konger i slekten gjennom ekteskap og familie, noe som i seg selv førte til sikkerhet for henne. Likevel kan vi ikke se bort ifra at hun var en dronning gjennom hennes arbeidsoppgaver og at hun aktivt var med på å regjere sammen med kongen. Hun oppfylte roller forventet av henne i partnerskapet, tilknyttet spesielt dronningrollen i tidlig middelalder.

Det er her jeg vil trekke inn Gunnhild og Astrid og stille spørsmål ved deres rolle som dronning. Gunnhilds maktgrunnlag lå aldri i at hun var Eiriks dronning. Uansett om sagafremstillingene er sanne eller ei, lå maktgrunnlaget hennes i at hun hadde mulighet til å påvirke mennene rundt seg som rådgiver og manipulator. Det er mulig å kunne stille spørsmål om vi kanskje kan kalle henne dronning, fordi det hevdes i så mange sagaer at hun var med på å styre sammen med sønnene sine, gjennom bl.a. rådføring. Samtidig, til sammenligning med andre europeiske dronninger, finner vi flere beviser for at de var «mer» dronning med måten de deltok i styringen av land og at en del av maktgrunnlaget deres kom fra at de var kronet, og derfor ikke bare gjennom mennene sine. Larrington skriver også hvordan historikere på 11- og 1200-tallet bemerket dronningmakten, da med Gunnhild som eksempel, som muligheten til å få barn og utøvelsen av politisk makt gjennom innflytelse og samtaler med kongen på et mer intimt nivå.¹²⁰ Om vi tar utgangspunkt i uttalelsen om at man i tidlig middelalder gjorde dronningrollen til det man ville, kan vi godt si at Gunnhild kan ha vært en dronning. Ikke nok

¹¹⁷ Øye 2020: 140

¹¹⁸ Larrington 2009: 509, 511

¹¹⁹ Stafford 1997: 116

¹²⁰ Larrington 2009: 511

med at hun oppfyller de fleste kravene til både Jørgensen og Stafford, bortsett fra de kristne, men hennes måte å løse maktutøvelsesproblemet på gjorde at hun ble så mektig at hun ble forhatt. Vi må heller ikke se bort ifra at Norge var på langt nær like samlet og utviklet som mange andre land på samme tid. Ikke desto mindre må vi huske på forskjellene mellom Gunnhild og bl.a. Adelaide og Mathilda. Begge var kronet og kunne utøve en vis form for utøvende makt, Adelaide som en aktiv deltaker i styringen av landet og Mathilda som en religiøs helgendronning. Vi kan dermed kun beskrive Gunnhild som en mektig kvinne, en elitekvinne, med en sterk personlighet som gjorde alt hun kunne, i likhet med mange andre, for å sikre seg makt. Det kan for øvrig ikke kalles «Queenship», med samme begrunnelse som «queenship» i andre europeiske land.¹²¹

Astrid på sin side hadde allerede en vis form for makt gjennom hennes aktive politiske arbeid i sagaene. Den kan ha blitt styrket med hennes rolle som dronning, gift med en den hellig kong Olav. Likevel, dette maktgrunnlaget burde ikke bety noe i Sverige, utenom at de var til dels alliert med Norge gjennom hennes ekteskap med Olav. Det at Astrid taler på tinget for sin sønn, kommer fra hennes posisjon som kongsdatter og som en overtalende talsperson. Dronningrollen er bare med på å sikre hennes maktposisjon, men hun er til syvende og sist en mektig kvinne grunnet hennes bakgrunn som kongsdatter og politiker, selv om hun er illegitim. Emma til sammenligning var også en aktiv politiker som giftet seg og ble dronning først for å danne allianser og deretter som en del for å legitimere Knuts posisjon som konge over England. Med henne ser vi også en endring i kroningstradisjonen blant anglosaksiske dronninger, med at hun ble kronet til dronning. Som vi har diskutert, var dette med på å sikre hennes posisjon som dronning. Fremstilt i sagaen, virket det ikke som om Astrids posisjon noen gang ble truet, bortsett fra Alvild som prøvde å skaffe seg makt gjennom Magnus.

Alt tatt i betraktning er det vanskelig å si om Astrid kan regnes som en ekte dronning eller ikke, rett og slett på bakgrunn av kildematerialet om henne. Det nærmeste vi kan trekke inn, er de tre skaldekvadene som ble dedikert til henne i hennes deltakelse på tinget for å støtte Magnus. Bare det at hun har fått kvad dedikert til seg grunnet sitt arbeid, viser til at Astrid kan ha vært en respektert og mektig kvinne. Imidlertid, på bakgrunn av det vi har diskutert om hvilket maktgrunnlag en dronningtittel kan ha gitt, har ikke hennes tittel som dronning mye å si for hennes grunnlag for makt, men heller fra posisjonen som kongsdatter og mektig talsperson.

¹²¹ Jeg har tatt i bruk den engelske definisjonen «Queenship», fremfor en norsk oversettelse.

5.0 Avslutning

Det er vanskelig å trekke en klar konklusjon når det er så mange hensyn som må tas i betraktning. Først og fremst er kildematerialet usikkert, og vi kan ikke med trygghet stole på det som er skrevet ut fra når det er skrevet og hvilke kilder som er tatt i bruk. Kristendommens innvirkningen på kongedømmet gjennom dens skikker og som sentraliserende virkemiddel er også vanskelig å forholde seg til. Uten kravene tilknyttet religionen, kunne vi med trygghet avgjort at Gunnhild var en dronning, men samtidig viser sammenligningen mellom Gunnhild og Astrid at Astrid var mer kvalifisert til å være dronning, på tross av at hun oppfylte langt færre krav. Dette handler ikke bare om kravene, men også fordi forfatterne unnlater å kalle Gunnhild for dronning, og selv før Eiriks død, kalles Gunnhild for kongsmor. I kontrast, betones det i *Heimskringla* at Astrid er og var en dronning. Det er en tydelig forskjellbehandling fra forfatterens side, som kanskje ville uttrykke sin store misnøye over Gunnhild, og sette Astrid i et positivt lys med tanke på at hun var den helliges Olavs hustru. Samtidig, når maktgrunnlaget er så vagt som det er, kan det også hende at Gunnhild rett og slett ble kalt for kongsmor fordi det var her makten hennes lå. Kongsmor-tittelen kan altså ha uttrykt mer makt, til sammenligningen med en vagere dronningttitel.

I litterær betydning kan vi kanskje kalle disse to kvinnene for dronninger, men når vi plasserer det i et europeisk perspektiv er det mye som skiller dem fra bl.a. dronningene Mathilda, Adelaide og Emma. Dronningrollen styrket deres maktgrunnlag og de utnyttet hva som var forventet av dem til det fulle. Det er helt klart formelle krav som er med på å avgjøre hva man i teorien kan kalle en dronning, men med tanke på den reelle maktutøvelsen er mye som ikke stemmer overens. Vi kan heller ikke se bort ifra at med ulike tidsperioder og ulike utviklingsstadier, blir definisjonen på dronning variert, både mellom land og mellom perioder. Om Astrid og Gunnhild hadde levd noen århundrer senere, kunne det godt ha hendt seg at disse to ville blitt kronet til fullverdige dronninger.

Jeg vil dermed konkludere med at vi ikke kan kalle Gunnhild og Astrid for dronninger, i lys av et europeisk perspektiv, dens etablerte skikker og forventinger og Stafford sine krav. Jørgensen sine krav kommer fra et mer hedensk og mindre samlet samfunn, og vi kan ut ifra dem kanskje kalle de to kvinnene for dronninger. Til syvende og sist var Gunnhild og Astrid kun mektige elitekvinner som satt med makt grunnet sin familiære bakgrunn og personligheter og egenskaper.

6.0 Litteraturliste

6.1 Kilder

Ágrip; ei liti norsk kongesoge: gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing, i utgave ved Indrebø, G. (1936)

Den legendariske Olavssoga, i utgave ved Floknes, K. (2006)

Egilssoga, i utgave ved Heggstad, L & Heggstad M. (1978, 8. utg)

Fagrskinna; en norsk kongesaga, i utgave ved Schreiner, J (1926)

Heimskringla, i utgave ved Holtsmark, A & Seip D.A (2003, 6. utg.)

Historia Norvegiae: Den eldste Noregs-historia : med tilleg: meldingane frå Noreg hos Adam av Bremen, den eldste noregs-historia, i utgave ved Koht, H. (1950, 2. utg.)

Laxdæla saga, i utgave ved Haugen, J. & Sørensen J. S. (1980)

Morkinskinna: norske kongesoger 1030-1157, i utgave ved Floknes, K. (2001)

Njáls saga, i utgave ved Jørgensen, J. G. (2018)

6.2 Litteratur

Bagge, S. (2002). Mellom kildekritikk og historisk antropologi: Olav den Hellige, Aristokratiet og Rikssamlingen. *Historisk tidsskrift*, 2002(81), 173-212. <https://bora.uib.no/bora-xmloi/handle/1956/638>

Bagge, S (2010). *From Viking Stronghold Christian kingdom Kingdom: State Formation in Norway c. 900-1350*. Museum Tusculanum Press

Bagge, S. (2019). *En kort introduksjon til Snorre Sturlason: Historiker og dikter*. Cappelen Damm Akademisk

Bandlien, B & Hoel, H. M. Dronninger som strateger og kulturbærere i middelalderen. I Kjesrud, K & Løkka, N (Red.) *Dronningen i vikingtid og middelalder* (s. 297-329). Scandinavian Academic Press

Coleman, N. L & Løkka, N (red). (2014) *Kvinner i Vikingtid*. Scandinavian Academic Press.
Earnfight, T. (2013). *Queenship and Power: Queenship in medieval Europe*. Palgrave Macmillan.

Fríðriksdóttir, J. K. (2013). *Women in old Norse Literature. Bodies, words and power*. Palgrave Macmillan.

Hageman, G. (2020). *Med kjønnsperpektiv på norsk historie* (3. utg.). Cappelen Damm AS.

Imsen, S. (1991). *Våre Dronninger: Fra Ragnhild Eriksdatter til Sonja*. Grøndhal og Dreyer Forlag A/S

Jesch, J. (1994). *In praise of Ástrid Ólafsdóttir* i *Saga-Book*, vol. 24/1.

Jochens, J. (1995). *Old Norse images of women*. University of Pennsylvania Press

Jørgensen J. G. (2020). Dronninger i kongesagaene. I Kjesrud, K & Løkka, N (Red.), *Dronningen i vikingtid og middelalder* (s. 201-227). Scandinavian Academic Press.

Larrington, C, (2009). Queens and Bodies: The Norwegian Tranalted *lais* and Hákon IV's Kinswoman. *JEGP*, 108(4), 506-527. <https://doi.org/10.1353/egp.0.0074>

Melve, L. (2018). Å arbeide komparativt. I Melve, L. og Ryymin, T. (Red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 70-91). Universitetsforlaget

Mundal, E. (2004a) Sagalitteraturen. I Haugen, O. E. (Red.), *Handbok i norrøn filologi* (s. 267-302). Fagbokforlaget.

Mundal, E. (2004b). Edda- og Skaldedikting. I Haugen, O. E. (Red.), *Handbok i norrøn filologi* (s. 215-266). Fagbokforlaget.

Pedersen, U. (2020). Vikingtidskvinner i maktens innerste sirkel. I Kjesrud, K & Løkka, N (Red.), *Dronningen i vikingtid og middelalder* (s. 99-125). Scandinavian Academic Press.

Pedersen, U. og Sigurdsson, J. V (2015). Landet blir kristnet. *Norgeshistorie*. <https://www.norghistorie.no/vikingtid/0813-landet-blir-kristnet.html>, Hentet 27.04.2021

Sawyer, B. (2014). *Sigirid Storråde – hur och varför blev hon till?*

Stafford, P. (1997). *Queen Emma & Queen Edit: Queenship and Women's Power in Eleventh Century England*. Blackwell Publisher

Stafford, P. (1998). *Queens, Concubines and Dowagers: The Kings's Wife in the Early Middle Ages*. (2. Utg). Leicester University Press

Thusesen, N. P. (1991). *Norges dronninger gjennom tusen år*. Tiden Norsk Forlag

Øye, I. (2020). Fra vikingtid til reformasjon: kvinner, kjønn og samfunn. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (27-143). Cappelen Damm Akademisk

